

Bölgesel Kalkınma Araçlarının, Kalkınma ve Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri

The Effects of Regional Development Instruments on Development and Competitiveness

Dr. Serkan Timur

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı

Lalapaşa Mh. Şehit Hurşit Yeşilyurt Sk. No:1 25100 Yakutiye, Erzurum/ Türkiye

ORCID: 0000-0001-6475-2605

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bölgesel kalkınma araçlarının, kalkınmaya ve rekabet gücüne olan etkilerinin incelenmesidir. Bölgesel kalkınma, ülkelerdeki farklı bölgelerin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesini, kaynakların etkin olarak dağılımını, insan kaynaklarının verimli olarak kullanımını ve bütçe kaynaklarının ekonomik olarak yatırımlara dönüşmesi ile ilgili faaliyetleri kapsamaktadır. Bu bağlamda ekonomik kalkınma ve rekabet üstünlüğü; yatırımların verimliliğini, vasıflı insan kaynakları kullanımını, hizmet kalitesini, bütçe kaynaklarının ekonomik olarak kullanımını gerektirmektedir. Bir diğer ifadeyle, bölgesel kalkınma araçlarının verimli yatırımlara dönüşmesi, ilgili ülkelerde yaşam standartlarının yükselmesini, mal ve hizmetlerin kalitesinin artmasını, piyasalardaki rekabette üstünlük sağlanmasını, ekonominin büyümesini ve istihdamın artmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda kalkınma araçlarından; kamu gelirleri başlığı altında, vergiler, harçlar, damga vergileri kamu harcamaları başlığı altında ise reel kamu harcamaları ve transfer harcamaları konularına yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise kamu araçlarının bölgesel kalkınmaya ve rekabet gücüne olan etkileri ele alınmıştır. Bu çalışmada yöntem olarak niteliksel tüm dengelim yöntemi izlenmiş, bu bağlamda çalışma 2000 yılı sonrası çalışmaları konusuyla ilgili kaynaklardan ikincil kaynaklardan yararlanılarak yapılmıştır. Sonuç olarak bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyede yapılan bilimsel çalışmaların sonuçlarının; araştırmacılara, işletmelere, kurumlara ve ilgili tüm taraflara önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma Araçları, Kamu Gelirleri, Kamu harcamaları, Kalkınma, Rekabet.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyse the effects of regional development instruments on development and competitiveness. Regional development covers the activities related to the economic and social development of different regions in countries, the effective distribution of resources, the efficient use of human resources and the transformation of budget resources into economic investments. In this context, economic development and competitive advantage require the efficiency of investments, utilisation of qualified human resources, quality of services and economic use of budget resources. In other words, the transformation of regional development instruments into efficient investments leads to an increase in living standards, quality of goods and services, superiority in competition in the markets, growth of the economy and increase in employment in the relevant countries. In this context, under the heading of public revenues, taxes, fees, stamp taxes and under the heading of public expenditures, real public expenditures and transfer expenditures are included. In the last part of the study, the effects of public instruments on documentary development and competitiveness are discussed. In this study, qualitative deductive method has been followed as a method, in this context, books, which are secondary sources, have been utilised in the writing of the study, and comparisons have been made by making use of the research results of articles and theses. As a result, it is thought that the results of scientific studies conducted at regional, national and international level can provide significant contributions to researchers, businesses, institutions and all related parties.

Keywords: Regional Development Instruments, Public Revenues, Public Expenditures, Development, Competition.

1. GİRİŞ

Kalkınma araçları, genel olarak kamu gelirleri ve kamu yatırımlarından oluşmaktadır. Bu bağlamda kamu gelirlerinin yüksek olması ve verimli yatırımlara dönüşmesi ülkelerdeki, kalkınmayı, rekabet üstünlüğünü, sosyal refahı, kişi başına düşen geliri, yaşam kalitesini, hizmetlerin kalitesini, ürün kalitesini, istihdamın artmasını ve ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlamaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde bütçe olanaklarının sınırlı olması, piyasa istikrarının güçlüğü sağlanması, teknolojiye eksiklik, yatırımlarda meydana gelen verimsizlik, enflasyon, vergi kazançlarının düşüklüğü, eksik istihdam,

denetim eksiklikleri ve buna benzer sorunlar; ülke kalkınmasında ve ekonomik büyümenin sağlanmasında sorunların daha fazla artmasına neden olmaktadır.

Bölgesel kalkınma, bir ülkedeki farklı bölgelerin sosyal ve ekonomik yapısını iyileştirmeyi, kaynakların etkin dağılımını sağlamayı ve bölgeler arası refah düzeyini artırmayı amaçlayan faaliyetlerdir. Bölgesel kalkınma politikaları, politikalara uygun olarak geliştirilen stratejiler, kalkınma programları, sosyal ve ekonomik önlemler; her ülkenin bölgesel kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Ülke kalkınmasının sağlanmasında sadece devletin koymuş olduğu kalkınma politikalarının yeterli olmadığı; planlanan politikalarla birlikte bu politikaları uygulayacak olan işletmeler, toplum, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının bir bütünlük içerisinde ve dayanışma içerisinde hareket etme zorunluluğu söz konusudur. Bu yaklaşımın ekonomik avantajları, yerel ve bölgesel kalkınma stratejileri sayesinde işletmelerin küresel ekonomik değişikliklere daha dayanıklı hale gelmesi ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ile istihdam yaratmasıdır. Ayrıca, yerel paydaşların katılımı ve ekonomik faaliyetlerin bölgeye entegre olması, iş kalitesinde genel bir iyileşmeye katkıda bulunmaktadır (Rodríguez and Tomaney, 2016).

Bölgesel kalkınma, ekonomik ve sosyal kalkınma sorunlarına yerel bir boyut kazandırmakta ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını en aza indirme stratejisine dayanmaktadır. Bu bağlamda bölgesel kalkınma faaliyetlerinin amaçları, bölgelerin uluslararası rekabet gücünü güçlendirmek, bölgesel potansiyeli harekete geçirerek bölgesel dinamikleri dikkate almak ve kalkınmayı ülke geneline yaymak şeklinde sıralanmaktadır (Örtlek, 2015: 32). Bölgesel kalkınma politikaları, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, teknolojik ve politik faktörlerin etkisi altında olup doğal kaynakların ve insan kaynaklarının etkin tahsisi, sosyal ve ticari yapıların iyileştirilmesi ve kalkınmanın düzenlenmesi süreçlerini içermektedir. Bu politikalar, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel eşitsizlik ve kalkınmışlık farklarından kaynaklanan sorunlara çözümler sunmayı hedeflemektedir (Ala ve Uğuz, 2021).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınırlı olan bütçelerinin çok daha verimli bir şekilde yatırımlara dönüşmesini sağlamak üzere işletmelerin, kamu kurumlarının, toplumun ve sektördeki tüm aktörlerin; birbirini destekleyecek şekilde ki projelerle ve teşviklerle motive etmesi gerekmektedir. Yapılacak olan bilimsel araştırmaların sonuçlarının da ülke kalkınmasında yer alan yatırımcılara, araştırmacılara, kurumlara ve topluma sunulması; mevcut durumun anlaşılması, yapılması gerekenlerin tespiti, taraflar arasında dayanışmanın sağlanması, kalkınmada birlikte hareket etme farkındalığının oluşturulması ve sinerji gücünün ülke çapında geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada bölgesel kalkınma araçları olan vergiler ve harçların bir ekonominin kalkınma ve rekabet gücüne olan etkileri incelenmiştir.

2. KALKINMA ARAÇLARI

Devletler, az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını desteklemek amacıyla bu alanlardaki kamu harcamalarını artırma kararı alabilir. Bu politikalar, kaynak aktarımını artırarak yatırım ve üretimi teşvik eder. Dolayısıyla, sosyal ve ekonomik alt yapıya yönelik yatırımlar bu bölgelere yönlendirilir ve özel sektör ile kamu yatırımlarının maliyetlerini düşürmekte ve bu da özel sektör yatırımlarının bölgeye kaydırılmasını kolaylaştırmaktadır (Fuente, 2004).

Kalkınma araçlarının kullanım alanları; zamana, bölgelerin gelişmişlik seviyelerine, içinde bulunulan sosyal ve ekonomik şartlara göre farklılıklar gösterirken, buna uygun bir tarzda politika unsurları da farklılık göstermektedir. Bu kapsamda kalkınma araçları genel olarak bölgesel kalkınma araçları; kamu gelirleri, kamu harcamaları ve bütçe olarak sıralanmaktadır (Akın, 2006).

Bölgeler arası işbirliğinin bölgesel kalkınmayı ve rekabet gücünü artırdığı ve ilgili ülkelerin ekonomik açıdan gelişmesine destek olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda bölgesel politikalarının amacı, bir ülkedeki tüm bölgelerin tamamının ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması,

farklılıkların azaltılması, yerel ve küresel pazarlarda rekabet edebilirliğin güvence altına alınmasıdır (Kvinauskaitė and Kardokaitė, 2005).

Kalkınma politikaları ile ilgili uygulamalar incelendiğinde; milli gelir, eğitim, sağlık, istihdam, GSYİH gibi temel göstergelerde, Türkiye'nin batı bölgelerinin, doğu bölgelerine göre çok daha avantajlı bir konumda olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmesi için özellikle bölgeler arasındaki gelişmişlik farkların önlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede AB uyum süreci çerçevesinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Otoritesi (BKO) kurulmuş; bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesi, gelir dağılımının dengelenmesi, ekonomik yatırımların yapılması ve az gelişmiş bölgelerin desteklenmesi faaliyetlerine hız verilmiştir (Tutar ve Demiral, 2007).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında kamu yatırımlarının önemi, özellikle nüfusun sağladığı çeşitli altyapı eğitim ve sağlık hizmetlerine dikkat edildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle ülkelerin ekonomik büyümeyi sağlamak için sadece özel sektörden elde ettiği gelirler yeterli olmamakta, kamunun verdiği hizmetler dolayısıyla elde ettiği gelirler olan vergiler ve harçlar ile gerekli yatırımlar ve harcamalar yapılmaktadır. Ülkelerin en büyük finans kaynağı olarak görülen kamu gelirleri; ekonominin istikrarı, piyasaların gelişmişliği, yeni teknolojilerin kullanımı, stratejik alanlarda yapılan yatırımların sayısı, dünya pazarından alınan pay, rekabetçi girişimcilik, tam istihdam ve dış ticaretten elde edilen kazanımlarla yakından ilgilidir (Ulucak ve Ulucak, 2014). Bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulmuş olan ve kamu gelirleriyle faaliyet gösteren Kalkınma Ajansları, kamu gelirlerinin bir parçası olduğundan kamu kurumu olarak kabul edilmekte ve denetimleri özel sektöre bırakılmamaktadır (Budak ve Eroğlu, 2013).

3. KAMU GELİRLERİ

Dolaylı ve dolaysız vergiler, ülkelerin ekonomileri, gelişmişlik düzeyleri, kalkınma politikaları, bütçeleri ve kalkınma stratejileri açısından değerlendirilerek uygulanmaktadır (Çoban, 2019). Kamu gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin payı yüksek olup kalkınma projelerinin uygulanması kapsamında, gelişmiş bölgelerdeki faaliyetlerden dolayı elde edilen vergileri geliştirmekte olan bölgelerin yatırımlarına yöneltilerek bölgeler arası farkların giderilmesine çalışılmaktadır (Sağdıç vd., 2020). Ülke ekonomilerinde kalkınmanın sağlanabilmesi açısından yatırımların önemi oldukça büyüktür. Ülke bazında ulusal ve uluslararası piyasalarda talep edilen, rekabet üstünlüğü olan ve yeni teknolojilerin kullanıldığı ürünlere yönelik yatırımların yapılması; verimliliği, kârlılığı ve sürdürülebilirliği sağlamaktadır (Samusevych vd., 2021). Dolaylı vergiler, mal ve hizmetlerden elde edilen harcamalar üzerinden alınan vergiler olup geliştirmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin payı, gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Bir diğer ifadeyle vergi gelirlerinin artırılması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın desteklemesi anlamına gelmektedir (Telbaş ve Yalçınkaya, 2022). Kamu gelirleri; vergiler ve harçlar şeklinde sıralanmaktadır.

3.1. Vergilerin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Vergilerin doğru uygulanması, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma gibi maliye politikası hedefleri üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Doğrudan vergiler, özellikle gelir üzerinden alınanlar, vergi indirimleri ve teşvikler aracılığıyla ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir. Dolaylı vergiler ise tasarrufu teşvik ederek bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, vergilerin verimli ve adil bir şekilde kullanılması, ülkenin ekonomik durumu açısından büyük önem taşımaktadır. Gümrük vergisi, KDV, ÖTV ve damga vergisi gibi dolaylı vergiler, işletmeler ve bireyler tarafından mal ve hizmet alımlarında ödenen vergiler olup, geliştirmekte olan ülkelerde vergi gelirleri içindeki payları oldukça yüksektir. Gümrük vergisi muafiyeti, KDV iadesi ve diğer teşvikler, işletmelerin yatırım yaparken karşılaştıkları vergi yükünü azaltarak yatırımcıları desteklemektedir. Ayrıca, bu teşvikler, bölgesel eşitsizlikleri

gidermek ve stratejik yatırımları desteklemek için önemlidir, çünkü bölgesel kalkınmayı hızlandırmada kritik bir rol oynamaktadır (Bal ve Teker, 2019).

On Birinci Kalkınma Planı'nda oluşturulan "Büyüme Merkezli Vergilendirme Çalışma Grubu" dünyada yaşanan bu çeşit gelişmeleri de gözeterek gelecekte Türkiye'de ekonomik kalkınmayı destekleyecek bir vergi sisteminin ve buna yönelik stratejilerin neler olabileceği sorusuna yanıt aramıştır. Ülkemizde ekonomik büyümenin hızlandırılmasında daha ciddi adımların atılmasının mümkün olacağı değerlendirilmektedir. Bu durumda, büyüme odaklı bir bakış açısından vergi sisteminin en başta öngörülmesi elzemdir. Ayrıca, vergi mükelleflerinin vergi vermelerine yönelik işlem maliyetlerini düşürücü önlemler alınması, vergilendirmede teknolojik olanaklardan daha çok yararlanılması, vergi mevzuatının sade ve anlaşılabilir olması ve vergisel teşviklerin artırılması gibi hususlarda da vergi mevzuatında çalışma yapılması gereken alanlardandır. Bu konularda yapılan çalışmalar sırasında kesinlikle uluslararası gelişmeler, eşitlik ve adalet gibi vergileme ilkelerinin de gözetilmesi gerekmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

3.2. Harçların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Türkiye'de dolaysız vergiler kapsamında, veraset, intikal, motorlu taşıtlar, emlak, gelir ve kurumlar vergileri; dolaylı vergiler kapsamında ise özel tüketim, banka, şans oyunları, sigorta muameleleri, katma değer, damga vergileri ve harçlar yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça yüksektir (Tülümce ve Yavuz, 2019).

4. KAMU HARCAMALARI

Bölgesel kalkınma politikasının temel amaçlarından biri, kalkınma sürecini hızlandırmak olup bu hedefe ulaşmak için en sık kullanılan araçlardan birisi kamu yatırım harcamaları olmaktadır (Altınöz ve Altuntaş, 2021). Kamu harcamaları, devletin kalkınma gerekli olan ihtiyaçların karşılanması, kaynak dağılımı ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi amaçları çerçevesinde belirlenen harcamalardır. Bu harcamalar, özel ve genel bütçeler, sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler ve diğer kamu kurumlarını kapsamaktadır. Kamu harcamaları, gerçek harcamalar olarak adlandırılan tüketim giderleri ile yatırım ve cari harcamalar olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Cari harcamalar, bir bütçe dönemi içinde idari hizmetlerin sürdürülmesi için gerekli olan ısıtma, aydınlatma ve kırtasiye gibi giderleri içermektedir (Özen ve Köse, 2022). Kamu harcamaları kapsamındaki altyapı harcamaları, bir ekonominin enerji, ulaşım, iletişim, eğitim, sağlık, su ve sanitasyon sistemleri gibi tesisleri ve bu alanlardaki bilgi ve becerileri içeren sosyal harcamaları ifade etmektedir (Romer, 2006). Kamu harcamaları; reel kamu harcamaları ve transfer harcamaları olarak iki alt başlık altında incelenmektedir.

4.1. Reel Kamu Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Reel kamu harcamalarının bölgesel kalkınmaya katkısı, yatırım teşvikleri ve kamu harcamaları gibi iki temel araçla sağlanmaktadır. Kamu harcamaları, altyapı, eğitim, ulaşım ve sağlık gibi alanlarda verimliliği ve maliyetleri etkileyerek işgücü verimliliğini artırmakta, işgücünün kalitesini yükseltmekte ve sermaye maliyetlerini azaltmaktadır. Ayrıca, tarım ve turizm gibi sektörlerde doğrudan harcamalar yoluyla yaratılan değer de bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Yatırım teşvikleri ise az gelişmiş bölgelerde sanayinin gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu teşvikler, teknolojik seviyeleri yükseltmek, özel sektörü az gelişmiş bölgelere çekmek, bölgesel kalkınmayı desteklemek, gelişmişlik farklarını azaltmak ve yenilenebilir enerji gibi yenilikçi üretimi teşvik etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, yatırım teşvikleri, ihracat sektörünün katma değerini artırarak üretim ve istihdamı yükseltmeyi, ayrıca bölgesel rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir (Demirtaş ve Aksel, 2018).

Kamu harcamaları, gerçekleştirilen kamu faaliyetlerinin hizmet kalitesini ve iş görenlerin çalışma koşullarını olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Bir diğer anlatımla, kamu

harcamaları ile verimliliğe, etkinliğe, bölgesel kalkınmaya, yatırımlara, üretime, büyümeye, özel kesim yatırımlarına, istihdama ve vatandaşların refahını artırmaya yönelik destekler sağlamaktadır (Bakkal, 2016: 126). Kamu harcamaları, ülke genelinde, bölgesel kalkınma, devletlere özel sektör yatırımlarını teşvik etme ve yatırım ortamını iyileştirme işlevini yerine getirmektedir. Yerel kamu yatırımları, özellikle ulaşım, eğitim, sağlık, enerji ve iletişim alanlarında kritik öneme sahiptir. Bu yatırımlar, bölgedeki ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyerek çarpan etkisi yaratmakta ve özel yatırım ortamını iyileştirerek dolaylı olarak büyümeyi teşvik etmektedir. Bölgesel kalkınma ve kamu yatırımları hem az gelişmiş hem de gelişmiş bölgeleri kapsayan bir strateji perspektifi ile ele alınmaktadır (Değer ve Recepoğlu, 2018).

4.2. Transfer Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Transfer harcamaları, milli gelire doğrudan hiçbir tesiri olmadan, satın alma kapasitesinin el değiştirmesiyle oluşan, karşılığında herhangi bir mal veya hizmetin olmadığı harcamalara denilmektedir (Akgül, 2020). Transfer harcamalarında, devlet satın alma gücünü mal veya hizmet satın almadan doğrudan bireylere aktarmaktadır. Transfer harcamaları; işletmelere, ailelere ve bireylere yapılan karşılıksız yardımlar, dul ve yetim maaşı ödemeleri, emekli aylıkları, faiz ödemeleri ve burs desteği en temel harcamalar şeklinde sıralanmaktadır (Ulusoy, 2018).

Transfer harcamalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri çeşitlilik göstermektedir (Ceylan, 2020: 73). Sosyal transferler, emeklilere, dul ve yetimlere, burs alan öğrencilere, yaşlı ve engellilere sağlanan maddi destekler aracılığıyla gelir dağılımını adil hale getirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu harcamalar, özellikle düşük gelirli grupların kişisel gelirlerini artırmayı hedeflemektedir. Transfer harcamalarının etkinliğini belirleyen üç ana faktör, yararlanan kişi sayısı, ihtiyaç sahiplerine yapılan nakdi yardım miktarı ve bu yardımların maliyetidir. Adil bir gelir dağılımı sağlamak için bu harcamaların geniş bir kitleye ulaşması gerekmektedir. Genel olarak, transfer harcamaları, gelir dağılımını iyileştirmede en etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Ulusoy, 2018). Transfer harcamaları, bölge gelişmesindeki etkisi, kaynağın hangi alanlarda kullanılacağı konusuyla oldukça ilgilidir. Yapılacak harcamaların yapıldığı yere, işletmeye ve bağlı bulunduğu sektöre göre, güçlü bir eş güdümlü kaynak tahsisi stratejisi sayesinde yapılması ile ancak, bölgesel gelişmeye olumlu katkısı olabilecektir. Bölgesel kalkınmaya katkı sağlayabilmek için bölgesel ihtiyaçların ve işletmelerin doğru belirlenmesi ve söz konusu bölgelere yapılan cari transferlerin önemi ortaya çıkmaktadır (Alata, 2014).

Transfer harcamaları, ülke koşullarına uygun bir strateji ile doğru belirlendiğinde uzun vadede olumlu sonuçlar vermektedir. Kamu borçlanması ile gerçekleştirilen yatırımlar, yurt içi kaynakların yetersiz olduğu durumlarda dış kaynaklardan da sağlanmaktadır; yurt içi kaynaklar iç borç, yabancı kaynaklar ise dış borç olarak adlandırılmaktadır. Hükümetlerin ekonomik kalkınma amacıyla transfer harcamalarına müdahale etmesi genellikle kısa vadeli sonuçlar doğurmamaktadır (Sipahi, 2022).

5. REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ

Bölgesel kalkınma araçlarının, küresel çapta bölgesel kalkınma için önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda, kamu-özel sektör ortaklıkları bölgesel kalkınmada önemli bir rol oynamakta, işletmeler arası sinerjiyi geliştirmekte ve rekabet avantajı elde edilmektedir. Diğer bir ifadeyle kamu özel sektör ortaklığında geliştirilen projeler, ülke çapında kuruluşlar arası sinerjiyi geliştirmekte ve küresel çapta rekabet avantajı elde edilmesine destek olmaktadır. Bölgesel kalkınma faaliyetlerinde sektörlerde yer alan kamu, özel işletmeler, sivil toplum kuruluşları (STK), toplum gibi dinamiklerin harekete geçirilmesi ve oluşturulan sinerji ile ülke çapında kalkınmaya yönelik faaliyetlerin yapılması hayati bir öneme sahiptir (Franco ve Estevão, 2010). Ülke dinamiklerinin birlikte hareket etmemesi halinde, istikrarsız bir ekonomiye, eksik istihdam, bölgeler arasında kalkınmışlık farkları, GSYİH oranlarının düşüklüğü, yüksek krediler, enflasyon ve yetersiz ekonomik büyümeden bahsedilmektedir (Erkuş vd., 2010).

Bölgesel kalkınma karmaşık ve maliyetli faaliyetler kapsamında olup, bu faaliyetlerin ekonomik kaynakları; yerel yönetim işletme bütçeleri, merkezi yönetim bütçesi, hem üye hem de üye olmayan uluslararası kuruluşlardan alınan hibeler, krediler şeklinde ve ortak yatırımlar olarak sıralanmaktadır (Bulut ve Kutlar, 2016). Bu nedenle yatırımların artırılması, yabancı yatırımcıların teşvik edilmesi ve uluslararası ortak projelerin geliştirilmesi, bölgesel kalkınmanın ana unsurlarından birisini oluşturmaktadır (Telbaş ve Yalçınkaya, 2022). Bütçenin ve kaynakların optimum bir şekilde kullanılması, bölgesel gelişmişlik farklarının somut verilere dayanılarak anlaşılması ve bölgesel kalkınmayı hızlandıracak şekilde kaynak tahsis edilmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda ülkelerin doğal kaynak zenginlikleri, ulaşım yollarına yakınlığı, teknoloji üstünlüğü, vasıflı eleman kapasitesi ve finansal gücü; ülkeler arasındaki paylaşılan farklı üstünlükleri temsil etmektedir (Wampler, 2007). Ayrıca küreselleşmenin gittikçe artmasıyla birlikte, uluslararası işbirlikleri, kalkınma ve ortak yatırımlara yönelik projeler farklı ülkelerde çok daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu durum, ülkelerarası küresel kapsamda işbirliklerini cazip hale getirmiş, ülkelerin doğal kaynaklarını ve üstünlüklerini birlikte değerlendirerek kalkınma ve büyümeye yönelik faaliyetlerini hızlandırmıştır (Halis vd., 2016).

Kalkınmaya yönelik harcama ve yatırım politikasının temel sorunlarından birisi, az gelişmiş bölgelere yapılan harcamaların, bu bölgelerden elde edilen bütçe gelirlerinden çok daha fazla olmasıdır. Bu tür harcamaların fazla ancak bütçe gelirlerinin az olduğu bölgelerin yoğunluğu ülkelerin kalkınma düzeyinde önemli seviyede olumsuz etki yaratmaktadır. Dolayısıyla ülkenin belirli bölgelerinin çok gelişmiş olması, belirli bölgelerinin ise gelişmemiş olması sonuçta kalkınmayı ve büyümeyi yavaşlatmakta ve geciktirmektedir (Dinçer ve Özaslan, 2004). Bu nedenle devletler, sınırlı kaynaklarını kullanırken toplumun sınırsız ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamak zorundadır. Sınırlı kaynakların kamu ve özel sektör faaliyetlerine sistemli ve programlı bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Gelir dağılımındaki adalet, kalkınmanın bir göstergesi olup, devletin bu adaleti sağlamak için bütçe aracılığıyla ekonomik önlemler alması gerekmektedir. Bu bağlamda vergi gelirlerinin toplanması ve harcanmasında adalet sağlanmadığında, sosyal denge bozulmakta ve sorunlar ortaya çıkmaktadır (Çakır, 2018).

Türkiye gibi bölgesel dengesizliklerin ciddi olduğu durumlarda, kamu altyapısına yapılan teşvik ve yatırımlara dayalı tedbirler, giderek derinleşen ve dramatik hale gelen bölgesel eşitsizlikleri dengelemek için yeterli olmamaktadır. Bu durum, çok büyük boyutlarda sosyo-ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Bütçenin önemli gider kalemlerinden olan teşvikler bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde en önemli araçlardan biri olmakta ve birçok ülke bunlardan etkili bir şekilde yararlanmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde yatırım ortamına ilişkin olumsuz koşulların mevcut olduğu ve bu olumsuz koşulların “mutlak” düzeyde olmasa da “göreceli” düzeyde teşviklerle hafifletilebileceği bilinmektedir. Her ne kadar Türkiye’de teşvikler son elli yılda uygulanmış olsa da müdahaleci sanayi politikasının bir parçası olarak görülmediklerinden bölgesel eşitsizlikleri önlemede sınırlı bir araç olarak kalmaktadır (Eşiyok, 2012). Az gelişmiş bölgelerde kalkınma sütunlarının oluşturulması, büyük kamu yatırımlarının başlatılması, tarımsal endüstrilerin geliştirilmesi ve ulaşımın iyileştirilmesi gibi önlemler, coğrafi koşulların olumsuz etkilerini azaltarak bölgesel gelir düzeyini artırabilir. Yerel paydaşların ihtiyaçlarını dikkate alan ve sorunları çözmelerine olanak tanıyan bölge planlarının oluşturulması, idari sistemdeki zihniyet değişimini göstermektedir. Ancak bu değişimin başarılı olabilmesi için yerel, bölgesel ve ulusal planlar ile diğer kuruluşların politikaları arasında uyum sağlanması gerekmektedir (Sevinç, 2015).

Ekonomik kalkınma ve rekabet üstünlüğünün sağlanması kapsamında kalkınma ajanslarının ve özel sektör çabalarının desteklemesi; bölgesel gelişmişlik farklarının gidermesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda, kalkınmayı önceleyen yönetim anlayışının hakim olduğu bir ortamda, kalkınma ajansının bölgesel planlama sürecine katılması ve koordinasyon rolü üstlenmesi, kamu yönetiminde önemli bir role sahiptir (Eryılmaz ve Tuncer, 2013). Kalkınma Ajansları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın kontrolünde yerel kalkınma için önemli bir rol oynamaktadır. 6 Şubat

2023'teki depremler sonrası, etkilenen illerdeki ihtiyaçların hızlı bir şekilde belirlenmesi ve sosyo-ekonomik toparlanmanın oluşması amacıyla 28 Mart 2023'te Bölgesel kalkınma merkezli toparlanma acil harekât programı yürürlüğe konulmuştur. Kalkınma Ajansları, yerel yöneticilerle iş birliği yaparak projeleri desteklemiş ve uygulamaya geçirmiştir. 2023 yılında genç istihdamına yönelik 753 milyon TL'lik teknik ve mali destek sağlanmış, bu sayede 12.226 gencin istihdamına katkıda bulunulmuştur. 2023 yılında çeşitli tematik bölgesel kalkınma projeleri kapsamında toplam 621 projeye 1,7 milyar TL destek sağlanmıştır. CMDP ile 5 projeye 256,8 milyon TL, SOGEP ile 94 projeye 226 milyon TL, Üreten Şehirler Destek Programı ile 4 projeye 35,7 milyon TL ve Kurumsal Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik Destek Programı ile 4 projeye 26,8 milyon TL destek verilmiştir. Ayrıca, Bölgesel Kalkınma Odaklı Acil Eylem Programı çerçevesinde 53 projeye 732 milyon TL katkı sağlanmıştır. Ajanslar, kuruluşlarından bu yana toplam 25.948 projeye 75,5 milyar TL mali ve teknik katkı sunmuş, bu projelerle birlikte toplamda 126,5 milyar TL kaynak harekete geçirilmiştir. Kalkınma ajansları; vasıflı insan kaynağı, örgütsel kapasitesi, gerçekleştirdiği yenilikçi uygulamaları ve benimsediği stratejik tutumu ile yerel kalkınma planının başarıya ulaşmasında öncü olmaya devam etmektedir (KAGM, 2021).

Bir ülkedeki gelirlerin ve yapılan harcamaların temel kaynağı olan bütçe, hükümetlerin ekonomik istikrarın sağlaması ve kaynakların adaletli bir şekilde dağıtması amacıyla, kamu işletme ve kuruluşlarının gelir ve gider kalemlerini içeren hukuki bir belgedir. Ülkeler temel kamu görevlerini yerine getirirken ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişim için harcamaların gerçekleştirmesinde en önemli bir rolü olan vergi gelirleri genellikle yeterli olmamakta ve borçlanmalar söz konusu olabilmektedir. Bölgesel kalkınma yatırımları, vergi gelirleri ve borçlanma ile finanse edilmesi durumunda, borçlanma prensibi olarak, elde edilen kazancın yatırımların maliyetinden fazla olması gerekmektedir (Kanca ve Bayrak, 2019). Türkiye'deki bütçe açıklarının genel olarak devam etmesi bir bakıma kalkınmaya ayrılacak bütçe payının da azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye geneli devlet toplam gelir ve harcamaları Tablo 1 incelendiğinde; 2015-2025 yılı itibarıyla, bütçe açıkları artma ve azalma şeklinde değişen seviyelerde eğilimler göstermiştir.

Tablo 1. Türkiye Genel Toplam Gelir ve Harcamaları (Bin TL)

GENEL DEVLET TOPLAM GELİR VE HARCAMALARI (Bin TL)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Vergiler	418.693.552	470.431.170	549.774.724	632.710.289	686.514.597	846.357.109	1.180.722.684	2.383.610.110	4.528.352.119	7.687.697.749	11.241.977.813
-Vasistasız	118.879.635	138.106.438	164.514.185	223.253.910	244.972.336	265.728.584	403.875.239	888.048.435	1.581.070.406	2.617.452.677	3.887.894.368
-Vasistasız	285.677.272	315.093.871	367.247.405	389.414.325	416.398.115	552.662.655	743.320.849	1.454.413.096	2.928.011.117	4.951.506.409	7.190.237.222
-Servet	14.136.645	17.230.861	18.213.134	22.042.054	24.944.147	27.965.860	33.526.596	41.148.579	99.270.595	118.738.664	163.846.223
Vergi Dışı Normal	42.810.918	46.273.031	47.822.976	83.894.214	80.986.669	89.041.584	121.056.629	206.724.734	351.639.661	912.399.656	1.190.284.036
Faktör Gelirleri	112.659.510	129.575.769	144.839.249	177.014.188	261.168.751	262.048.678	341.626.886	624.260.495	1.196.630.475	1.897.657.108	2.212.676.477
Sosyal Fonlar	212.939.513	248.441.880	280.738.040	338.694.265	396.346.912	435.055.200	591.038.955	960.093.339	1.946.727.270	3.582.052.681	4.587.249.421
Ara Toplam	787.103.492	894.721.851	1.025.174.989	1.232.312.957	1.424.816.929	1.632.502.572	2.234.445.154	4.174.688.677	8.023.349.525	14.079.807.394	19.252.187.747
-Özelleştirme	12.069.338	9.582.975	4.994.995	6.197.846	4.432.161	4.165.000	5.005.521	6.005.832	8.508.293	15.000.000	30.000.000
TOPLAM GELİR	799.172.830	904.304.826	1.028.169.984	1.238.510.803	1.429.249.090	1.636.667.572	2.239.450.675	4.180.693.709	8.031.857.818	14.094.807.394	19.262.187.747
Cari Harcamalar	357.606.845	426.498.619	480.106.167	594.464.465	712.643.972	817.829.084	1.045.548.221	1.825.454.625	3.672.948.724	6.766.968.851	8.887.488.301
Yatırım Harcamaları	81.101.004	91.415.838	115.055.656	141.616.238	115.228.083	130.374.179	186.019.668	430.816.820	807.120.085	1.420.961.361	1.557.235.705
-Sabit Sermaye	80.991.128	91.189.482	114.719.392	141.018.962	113.747.600	128.039.260	183.324.503	420.643.429	791.950.787	1.397.353.460	1.534.418.527
-Stok Değişimi	109.876	226.355	336.264	597.276	1.480.483	2.334.919	2.695.166	10.173.491	15.169.298	23.607.901	22.817.178
Transfer Harcamaları	362.823.960	422.554.420	490.331.082	591.052.681	732.902.943	887.191.806	1.199.235.271	2.044.490.633	4.927.641.041	8.021.773.555	10.572.381.866
-Cari Transferler	339.398.495	399.883.520	466.408.505	564.175.330	697.693.924	850.068.700	1.075.087.039	1.800.884.095	3.931.664.473	7.013.115.039	9.824.640.029
-Sermaye	23.425.465	22.670.900	23.922.578	26.877.351	35.289.019	37.123.105	124.148.231	243.606.539	995.976.568	1.008.658.517	747.741.837
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM HARCAMA	801.531.809	940.468.877	1.085.492.906	1.327.133.384	1.560.854.999	1.835.394.988	2.430.803.160	4.300.762.178	9.407.709.830	16.209.703.767	21.017.105.873
BORÇLANMA	2.358.978	36.164.051	57.322.922	88.622.582	131.605.909	198.727.417	191.352.485	120.068.469	1.375.852.032	2.114.896.574	1.754.918.126
Faiz Dışı Harcamalar	746.680.834	887.731.525	1.025.208.026	1.247.849.038	1.452.954.904	1.693.536.330	2.240.018.675	3.976.049.124	8.712.735.662	14.858.187.303	18.994.011.713
Faiz Ödemeleri	54.850.975	52.737.351	60.284.880	79.284.346	107.900.095	142.038.659	190.784.485	324.713.094	694.974.188	1.351.516.464	2.023.094.160
Faiz Harcı Borçlanma	-52.491.996	-16.373.300	-2.961.958	9.338.236	23.705.814	56.688.758	568.000	-204.644.586	680.877.844	763.380.110	-268.176.034
Özelleştirme Gelirleri	12.069.338	9.582.975	4.994.995	6.197.846	4.432.161	4.165.000	5.005.521	6.005.832	8.508.293	15.000.000	30.000.000
Özelleştirme Harcı	14.428.316	45.747.026	62.317.917	94.820.428	136.038.070	202.892.417	196.358.006	126.073.501	1.384.360.325	2.129.896.574	1.784.918.126
Faiz ve Özelleştirme	-40.422.658	-6.990.325	2.033.037	15.536.082	28.137.975	60.835.758	5.573.521	-198.639.553	689.386.137	778.580.110	-338.176.034
(1): Gerçekleşme											
(2): Tahmini Proje											

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>

Tablo 1’de 2015 yılı dikkate alındığında, toplam vergi gelirleri 418693552 bin TL, Vergi Dışı Normal Gelirler 42.810.918 bin TL, Faktör Gelirleri 112.659.510 bin TL, Sosyal Fonlar 212.939.513 bin TL, Özelleştirme Gelirleri 12.069.338 bin TL ve toplamda 799.172.830 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık toplam harcamalar: cari harcamalar 357.606.845 bin TL., yatırım harcamaları 81.101.004 bin TL, transfer harcamaları 362.823.960 bin

Toplam bütçe açıkları (Borçlanma Gereği) ise sırasıyla: 2016 yılında 36.164.051 bin TL; 2017 yılında 57.322.922 bin TL; 2018 yılında 88.622.582 bin TL; 2019 yılında 131.605.909 bin TL; 2020 yılında 198.727.417 bin TL; 2021 yılında 191.352.485 bin TL; 2022 yılında 120.068.46 bin TL; 2023 yılında 1.375.852.032 bin TL; 2024 yılında 2.114.896.574 bin TL olarak gerçekleşmiş ve 2025 yılında 1.754.918.126 bin TL olarak öngörülmüştür.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde borçlanarak ve bütçe açıkları devam ederken gerçekleştirilen kalkınma yatırımlarının yapılması verimsizliğe ve sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle sağlam bir bütçe yapısıyla, yatırımların verimli alanlara yapılması; ekonominin gelişmesine, kalkınmanın artmasına ve bütçe gelirlerinin artmasına neden olacağı durumunun dikkate alınması gerekmektedir.

Bölgesel kalkınma, merkezi yönetim ile işbirliği halinde sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilmesi; ülkelerin sosyal, ekonomik ve fiziki özelliklerine göre tespit edilmiş alanlarına uygun yatırımların yapılmasını gerektirmektedir. Bölgesel kalkınmanın temelini, bölgesel eşitsizliğin giderilmesine yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. Bölgesel eşitsizlik; belirlenmiş sınırlara sahip alanlarda, bazı bölgelerinin diğerlerine göre sosyal, ekonomik ya da kültürel olarak az ya da çok gelişmesi sonucunda görülen dengesizlik haline denilmektedir. Sözü edilen bölgesel dengesizliklerin nedenleri farklılık gösterebilmekte, bu kapsamda bazı bölgelerde doğal kaynak zenginliği, yeni teknolojiler ve uzman işgücü öne çıkarken, bazı bölgelerde ise kaynak kıtlığı, az

gelişmişlik ve niteliksiz iş gücü öne çıkmaktadır (Kıratoğlu, 2015). Ülkeler, sosyal ve ekonomik koşullara uyum sağlamak, fırsatları değerlendirmek ve olumsuz etkileri ortadan kaldırmak amacıyla ayrıca kendi ihtiyaçlarına uygun finansal araçlardan yararlanmaktadırlar (Takım, 2010). Bu kapsamda bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltarak ulusal refahın dengeli dağılımını sağlamak için ülkeler; tanıtım fonları, devlet katılımı, gümrük muafiyeti, düşük faizli krediler, vergi iadeleri, kamu yatırımları ve yapısal fonlar gibi farklı finansal araçlara başvurmaktadır (Dinler, 2008).

Bölgesel kalkınma stratejilerinin amacı bölgesel kaynakları, sosyal ve beşeri sermayeyi güçlendirmek, inovasyon kapasitesini geliştirmek ve iç yeterliliği sağlayan bir büyüme ortamı yaratmaktadır. Kamu yatırımları, geleneksel ekonomik altyapıya yatırım yapmanın yanı sıra, teknolojik ve bilgi altyapısını geliştirmek için üniversiteler, eğitim kurumları, bilim ve teknoloji parkları kurmaya odaklanmaktadır. Bölgenin kurumsal ve sosyal kapasitesinin geliştirilmesi için sosyal sermaye düzeyini ve proje uygulama kapasitesini geliştirmeye yönelik yatırımlara ağırlık verilmektedir (Pirili, 2011). Bölgesel kalkınma ile ilgili çalışmaların sürdürülmesinde üniversitelerin rolünü artırmakta; yerel yeteneklerin rekabetçi avantajlar elde etmesine, bölgesel bilgi dinamizminin artmasına ve yenilikçi yeteneklerin kalkınma süreçleri için itici güçler olarak piyasada yer almasına destek olmaktadır (Asheim vd., 2011). Literatürde yer alan modeller; geçmişe yönelik bilgilerin öğrenilmesi ve bölge değerlerinin belirlenen hedeflere uyarlanması için önemli ipuçları verirken diğer taraftan kalkınma politikalarının hazırlanmasında, bölgesel dinamiklerin değerlendirilmesinde, bölge potansiyelinin harekete geçirilmesinde ve öngörülen amaçlarını gerçekleşmesinde önemli destekler vermektedir (Brekke, 2021).

Kalkınmayı ve rekabette üstünlük sağlamayı etkileyen uygulamalardan bir diğeri teşviklerin uygulanma biçimidir. Bu kapsamda teşvik paketlerinin dağılımı, beklenenden farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Genellikle düşük gelirli bölgelere yönlendirilmesi beklenen teşvikler, zengin bölgelerde artış göstermekte ve bu bölgeler en büyük payı almaktadır. Bu durum, bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla sunulan teşviklerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Teorik olarak, yüksek gelirli bölgelerin daha az desteğe ihtiyaç duyması gerekirken, Türkiye'de bu durum tersine işlemektedir. Gelişmiş bölgelerdeki ekonomik büyüme dinamikleri, teşvik talebini artırırken, düşük gelirli bölgelerde ise gelişim eksikliği söz konusu olduğundan teşviklere talep sınırlıdır (Yavan, 2012).

Küreselleşme, bölgesel ve yerel eşitsizliklerde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Bu süreç, finansal ve ticari gelişmelerle birlikte yerel bölgeler için fırsatlar sunarken, aynı zamanda çeşitli tehditler de getirmektedir. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde, kutuplaşmanın etkileri ve bölgesel dengesizliklerin artması dikkat çekmektedir. Küreselleşmenin teşvik ettiği doğrudan yabancı yatırımlar ve ticaret, genellikle sanayi yoğunluğunun yüksek olduğu batı bölgelerinde hızlı ekonomik kalkınmaya yol açmakta; bu durum, az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere doğru hızlı nüfus hareketlerine neden olmaktadır. Ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerindeki az gelişmişlik, ekonomik nedenlerin yanı sıra terör saldırıları ve güvenlik sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak için devlet önemli bir rol oynamaktadır. Hükümetler, bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla yatırım teşvikleri ve kamu yatırım harcamaları gibi çeşitli politika araçları kullanmaktadır. Bu araçlar, ekonomik büyümeyi doğrudan hızlandırmanın yanı sıra özel sektör yatırımları için uygun bir ortam oluşturarak dolaylı olarak da destekleyebilmektedir (Değer ve Receptoğlu, 2018).

6. BÖLGESEL KALKINMA ARAÇLARI, KALKINMAYA VE REKABET GÜCÜ İLİŞKİSİ

Çalışma sonucunda bölgesel kalkınma araçlarının; kamu gelirleri ile kamu yatırımlarının kalkınmaya ve rekabet gücüne olan etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye gibi bölgesel dengesizliklerin ciddi olduğu durumlarda, kamu alt yapısına yapılan teşvik ve yatırımlara dayalı tedbirler, giderek derinleşen ve dramatik hale gelen bölgesel eşitsizlikleri dengelemek için yeterli

olmamaktadır. Bu durum, çok büyük boyutlarda sosyo-ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Bütçenin önemli gider kalemlerinden olan teşvikler bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde en önemli araçlardan biri olmakta ve birçok ülke bunlardan etkili bir şekilde yararlanmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde yatırım ortamına ilişkin olumsuz koşulların mevcut olduğu ve bu olumsuz koşulların “mutlak” düzeyde olmasa da “göreceli” düzeyde teşviklerle hafifletilebileceği bilinmektedir. Her ne kadar Türkiye’de teşvikler son elli yılda uygulanmış olsa da, müdahaleci sanayi politikasının bir parçası olarak görülmediklerinden bölgesel eşitsizlikleri önlemede sınırlı bir araç olarak kalmaktadır (Eşiyok, 2012). Az gelişmiş bölgelerde kalkınma sütunlarının oluşturulması, büyük kamu yatırımlarının başlatılması, tarımsal endüstrilerin geliştirilmesi ve ulaşımın iyileştirilmesi gibi önlemler, coğrafi koşulların olumsuz etkilerini azaltarak bölgesel gelir düzeyini artırabilir. Yerel paydaşların ihtiyaçlarını dikkate alan ve sorunları çözmelerine olanak tanıyan bölge planlarının oluşturulması, idari sistemdeki zihniyet değişimini göstermektedir. Ancak bu değişimin başarılı olabilmesi için yerel, bölgesel ve ulusal planlar ile diğer kuruluşların politikaları arasında uyum sağlanması gerekmektedir (Sevinç, 2015).

Bölgesel kalkınma araçlarından kalkınma politikalarının, küresel sosyoekonomik beklentilere ve ekonomik gelişmelere uyum sağlaması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, bölgesel temelli gelişme, büyüme ve kalkınma projelerinin, faaliyetin gerçekleştirileceği faaliyet alanının ihtiyaçlarına uygun olması gerektirmektedir. Genel olarak kalkınma politikaları ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik etse de bölgenin ihtiyaçlarını duyarlı olmayan uygulamalar başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda insan odaklı ve bölgenin ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilen kalkınma politikaları ile hedeflenen amaçlar daha kısa sürede gerçekleştirilebilmektedir (Barca vd., 2012).

Bölgesel kalkınma, yerel düzeyde ulaşılan kalkınma hedeflerine katkı sağlarken, uluslararası düzeydeki hedeflerden daha somut ve rasyonel sonuçlar elde edilmesi, altyapının iyileştirilmesi, iş gücü piyasalarının geliştirilmesi ve sanayinin desteklenmesine yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma çerçevesinde yürütülen kalkınma projeleri; teknolojik yeniliklerin takibini, nitelikli ürünlerin üretilmesini, kaliteli hizmetlerin sunulmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini, yerel istihdam fırsatlarının artırılmasını, ekonominin büyümesini ve yatırımların artmasını hedeflemektedir (Sevinç, 2011).

Bölgesel kalkınma, ekonomik ve sosyal kalkınma sorunlarına yerel bir boyut kazandırmakta ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını en aza indirme stratejisine dayanmaktadır. Bu bağlamda bölgesel kalkınma faaliyetlerinin amaçları, bölgelerin uluslararası rekabet gücünü güçlendirmek, bölgesel potansiyeli harekete geçirerek bölgesel dinamikleri dikkate almak ve kalkınmayı ülke geneline yaymak şeklinde sıralanmaktadır (Örtlek, 2015). Bölgesel kalkınma politikaları, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, teknolojik ve politik faktörlerin etkisi altında olup, doğal kaynakların ve insan kaynaklarının etkin tahsisi, sosyal ve ticari yapıların iyileştirilmesi ve kalkınmanın düzenlenmesi süreçlerini içermektedir. Bu politikalar, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel eşitsizlik ve kalkınmışlık farklarından kaynaklanan sorunlara çözümler sunmayı hedeflemektedir (Ala ve Uğuz, 2021).

Yapılan bu çalışma sonucunda, bölgesel kalkınma araçlarının etkin bir şekilde yönetilmesinin ülkelerin kalkınma ve rekabet gücüne olumlu etkileri olabileceği; araştırmacılara, işletmelere, kurumlara, STK’lara ve ilgili taraflara önemli faydalar sağlayacağı düşünülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgesel kalkınma araçlarının kalkınmaya ve rekabet gücüne olan etkilerinin incelendiği bu çalışma için oluşturulan sonuç ve öneriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

Bölgesel kalkınma araçlarının amacı ülke kaynaklarının, ekonomik kalkınmayı, rekabet üstünlüğünü, sosyal refahı, istihdamı, kişi başına düşen geliri, bölgeler arasındaki kalkınma farkını

giderilmesini, yatırımların verimli alanlara yönelmesini ve nihayet ülkelerarası rekabette üstünlüğü sağlamak şeklinde sıralanabilir. Küresel kapsamda meydana gelen rekabet, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma yatırımlarını çok daha ekonomik ve verimli bir şekilde geliştirmelerini zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle ülkelerin kalkınmaya yönelik araçları en ekonomik bir şekilde yatırıma dönüştürmesi gerekmektedir. Ülkelerin kalkınmaya yönelik bütçelerinin kapsamı; merkezi yönetim bütçesi, yerel yönetim bütçeleri, özel işletmelerin bütçeye katkıları, uluslararası kuruluşlardan alınan krediler, verilen hibeler ve nihayet ortak katkılar şeklinde sıralanmaktadır.

Bir ülkede ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için kalkınmaya yönelik ekonomik kaynakların ülke ihtiyaçlarına göre en optimum ölçüde kullanılması, bölgesel farkların giderilmesine yönelik stratejik yatırımların yapılması, bölgesel kalkınmayı sağlayacak şekilde kaynakların tahsis edilmesi, mevcut doğal kaynakların etkin kullanımı, teknoloji yatırımlarının yapılması, vasıflı elemanların istihdam edilmesi, en uygun finansal kaynakların kullanılması gerekmektedir.

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasında sadece yatırımların yapılması yeterli görülmemektedir. Bu bağlamda bölgedeki güvenlik sorunları, altyapı sorunları, az gelişmişlik, gelir dağılımı eşitsizlikleri, tarıma ve hayvancılığa dayalı bir ekonomi, vasıflı eleman eksikliği, metropol bölgelere uzak olma, pazara uzaklık, ulaşım sınırlılıkları şeklindeki birçok olumsuzluk, bu bölgelerdeki dengesizliklerin giderilmesini geciktirmekte ve yapılacak olan yatırımların hacminin çok daha fazla olmasını gerektirmektedir. Ayrıca Türkiye’nin bütçesindeki sürekli gelişme eğiliminde olan negatif fark ve yapılan borçlanmalar; bölgenin ekonomik kalkınmasını, rekabet üstünlüğü çabalarını ve yatırımların verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkelerin kalkınmaya yönelik yaptıkları harcamalarda ve yatırım politikalarında bölgeler arası kalkınmışlık farkını gidermesi ve az gelişmiş bölgelere yapılan yatırımlardan elde edilen gelirlerin, yapılan harcamalardan daha fazla olmasını sağlayacak şekilde planlanması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla bölgeler arası farkın giderilmesine yönelik yapılan yatırımlardan elde edilen gelirlerin düşük seviyede kalması bölgeler arası farkın çok daha fazla açılmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda karar vericilerin bölgeler arası farkın giderilmesine yönelik yatırımları gerçekleştirirken, bu yatırımların verimli yatırımlara dönüşmesine yönelik gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Yatırımların yapıldığı bölgelerin altyapısı, vasıflı eleman durumu, bölgenin yatırıma uygunluğu, elde edilecek ürünlerin rekabet üstünlüğü, ürünlerin piyasadaki talebi, ürünlerin piyasadaki pazar payı, ne kadar üretim gerektiği, yatırımları gerçekleştirirken üstün teknolojilerden yararlanılması gibi konuların da özellikle dikkate alınması gerekmektedir.

Bu konuda daha sonra yapılacak çalışmalarda yapılacak çalışmaların kapsamının, bölgeler, ülkeler ve ülkeler arası seviyede olması; ayrıca ekonomik büyüme, istihdam, dış ticaret, küreselleşme, uluslararası ilişkiler, ulusal politikalar, teşvikler, kalkınma ajansları vb. ilgili konuların çalışmada dikkate alınmasının alana önemli katkıları olabilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2020). *Türkiyede Eğitim Bütçesinin Hesaplanması ve Uygulayıcıların Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Akın, N., (2006) *Bölgesel Kalkınma Araçları İle Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği Ve Koordinasyonu*. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Ankara.
- Ala, T. & Uğuz, S. (2021). Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Girişimcilik, İnovasyon ve Ar-Ge Çalışmalarıyla İlişkinin Bibliyometrik Analizi ve LDA MALLET Uygulaması. *Erzincan*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(20), 13-29. <https://doi.org/10.46790/erzisosbil.968808>.

- Alata, G. (2014). *Devlet Yardımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Altınöz, B. & Altuntaş, M. (2021). Türlerine Göre Transfer Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(1), 103-117.
- Asheim, B. T., Boschma, R. & Cooke, P. (2011). Constructing Regional Advantage: Platform Policies Based On Related Variety and Differentiated Knowledge Bases. *Regional Studies*, 45(7), 893-904. <https://doi.org/10.1080/00343404.2010.543126>.
- Bakkal, H. (2016). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi ve Yeni Kamu Mali Yönetiminin Rolü. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 125-138.
- Bal, B. & Teker, S. (2019). Dolaylı Vergilerin Türk Vergi Sistemindeki Yeri ve Gelişimi. *Press Academia Procedia*, 9(1), 166-170. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1086>
- Barca, F., McCann, P. & Rodríguez-Pose, A. (2012). The Case for Regional Development Intervention: Place-Based Versus Place-Neutral Approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), 134-152. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x>
- Brekke, T. (2021). What Do We Know About the University Contribution to Regional Economic Development? A Conceptual Framework. *International Regional Science Review*, 44(2), 229-261. <https://doi.org/10.1177/0160017620909538>
- Bulut, O. D. & Kutlar, İ. (2016, Mayıs 25-27). *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Projelerinin İncelenmesi: Burdur İl Örneği*. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresinde Sunuldu, Isparta.
- Ceylan, B. (2020). Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımında Adalet Üzerindeki Etkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 67-76.
- Çakır, R. A. (2018). *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Ayder Turizm Bölgesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Çoban, S. (2019). *Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Analizi*, Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Pamukkale Üniversitesi.
- Değer, M. K. & Reçepoğlu, M. (2018). Yerel Ekonomik Büyümede Devletin Rolü: Kamu Yatırım Harcamaları mı Yoksa Yatırım Teşvikleri mi? *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 27(1), 1-22.
- Demirtaş, G. & Aksel, E. (2018). Bölgesel Kalkınmada Kamunun Rolü: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Sosyoekonomi*, 26(37), 171-184. <https://doi.org/10.17233/Sosyoekonomi.2018.03.09>
- Dinçer, B. & Özaslan, M. (2004). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Dinler, Z. (2008). *Bölgesel İktisat*. Sekizinci Basım. Ankara, Ekin Kitabevi.
- Erkuş Ö. H., & Eraydın, A. (2010). Environmental Governance for Sustainable Tourism Development: Collaborative Networks and Organisation Building in the Antalya Tourism Region. *Tourism Management*, 31(1), 113-124. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.01.002>

- Eryılmaz B, & Tuncer A (2013) AB Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi* 8(1), 165-189.
- Eşiyok, A. (2012). Bölgesel Kalkınma, Yeni Bölgecilik ve Bölgesel Kalkınma Araçları. *Memleket Siyaset Yönetim*, 7(17), 200-248.
- Franco, M. & Estevão, C. (2010). The Role of Tourism Public-Private Partnerships in Regional Development: A Conceptual Model Proposal. *Cadernos Ebape. Br*, 8(4), 600-612. <https://doi.org/10.1590/S1679-39512010000400003>
- Halis, M., Ehadov, R. & Halis, M. (2016). Azerbaycan/gence Bölgesi Turizmin Sektörünün Rekabet Analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 560-571.
- KAGM (2021). TC. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2021 Yılı Genel Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/raporlar-ve-yayinlar/01145b>
- Kanca, O. C. & Bayrak, M. (2019). Bütçenin Mahiyeti ve 2002 Sonrası Merkezi Yönetim Bütçesinin Mali Disiplin Ekseninde İncelenmesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 147-155.
- Kıratoğlu, E. (2015). *Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajanslarının Önemi: Karacadağ Kalkınma Ajansı*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi.
- Kvinauskaitė, V. & Kardokaitė, V. (2005). Structural Funds as Instruments for Regional Economic Development in Lithuania. *Engineering Economics*, 42(2), 26-34.
- Örtlek, Z. (2015). *İnovasyon ve Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi.
- Özen, A., & Köse, C. B. (2022). Türkiye’de Kamu Harcaması Bileşenlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 32-52. Doi: 10.30784/epfad.1006124
- Pirili, M. U. (2011). Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 309-324.
- Romer, D. (2006). *Advanced Macroeconomics*. McGraw-Hill Higher Education
- Sağdıç, E. N., Yıldız, F. & Sayın, H. H. (2020). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeler Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(28), 680-699. Doi:10.21076/vizyoner.700148
- Samusevych, Y. V., Sergienko, Y. O. & Khan, B. (2021). Local Taxes Efficiency in the Context of Regional Socio-Economic Development. *Mechanism of Economic Regulation*. 2021(2), 66-75. Doi:10.21272/mer.2021.92.07
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 39-41. http://gkd.comu.edu.tr/images/form/dosya/dosya_526897.pdf
- Sevinç, İ. (2015). Bölgesel Kalkınmanın Yeni Aktörleri Olarak Kalkınma Ajansları: Eleştiriler ve Beklentiler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(13), 117-135. <http://www.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TWpjM01 URXINZ z09>
- Sipahi, E. (2022). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmayı Sağlamada Kalkınma Ajanslarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı, (2019-2023), Büyüme Odaklı Vergilendirme Çalışma Grubu Raporu. Yayın No: KB: 3042-ÖİK: 823. 1-71. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/.pdf>
- Takım, A. (2010). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak-Bartın ve Karabük Örneği. *Social Sciences*, 5(3), 259-275.
- Telbaş, A. & Yalçinkaya, M. H. (2022). *Bölgesel Kalkınmada Yatırım Teşvikleri*. Ankara, İksad Yayınevi.
- Tutar, F. & Demiral, M. (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.
- Tülümce, S. & Yavuz, E. (2019). Türkiye’de KDV’nin Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz (1985-2018). *Maliye Dergisi*, 176, 548-574.
- Ulucak, R. & Ulucak, Z. Ş. (2014). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 81-98. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2014.10.23.510>
- Ulusoy, A. (2018). *Maliye politikası*. Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- Wampler, B. (2007). *A Guide to Participatory Budgeting*. Anvar Shah (Editor), Participatory Budgeting, Public Governance and Accountability Serie. Washington D.C: The World Bank.
- Yavan, N. (2012). Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekansal ve İstatistiksel Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(1), 9-38. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000129.